

KARINTHY FRIGYES

Sok van benne abból a pogány gyermekzsenialitásból amellyel a görög hitrege Hermész alakját beragyogta. Új művészi szemléletet talál föl, s van bátorsága, hogy a felnőtt Apollónnal, a mindenható emberi elme megtestesítőjével kikössön. A bölcsöből lép ki, amikor csínytevéseit elköveti, amikor csodálatos hangszerét összeilleszti, s ellopja a thesszáliai halhatatlan marhákat, és odabújik vissza, ártatlan szendergést játszva, mikor tettéért felelősségre vonják. Gyermekszemmel nézi a világot; a legsúlyosabb bölcséleti kérdésekkel mint színes üveggolyókkal játszadozik; bekukkant az élet, a lélek legtitkosabb kamaráiba, sőt néha az örület megsyájére is lép, de aztán megint visszabújik a bölcsöbe, az áldott jelenségvilágba, s úgy tesz, mintha sejtelve sem volna arról, amit a szörnyen komoly és szörnyen érdektelen „nagyok” csinálnak.

Ez a gyermeki megáldottság, képzeletének ez a szüntelenül új és meglepő kapcsolatokat teremtő vonása Karinty Frigyes életében már korán jelentkezik. Maga beszélte egyszer, hogy gyerekkorában a nagy irodalmi műfajokat valósággal megélte. Első korszaka az epikus korszak volt, amikor egész lénye, egész kis gyermekélete teljesen felszívódott az epikus műformában. Olyan képzelete élt akkor önmagáról, hogy óriási könyvön jár, amelynek lapjait csak géppel lehet fordítani, s hosszú időbe telik, amíg kis lábaival egyik oldalról a másikra áttipeg. És e szörnyű, mindent elnyelő laplepedőket képzelete játékos könnyedséggel tudta saját meséje elemeivel benépesíteni. Azután jött a lírikus korszak — alig volt tízéves akkor —, amelyben a verses megnyilatkozás annyira természetes volt szemében, hogy kötötnék, rímek és ütemek nehézségeivel telítettnek a prózát érezte. És így hullámozott benne a korán megnyi-

latkozó művészképzetet a meséktől föl egészen a dráma párbeszédés formájáig.

Képzületének koraérettségét családi körülményei csak növelték. Anyját ihatéves korában elveszítette. Magába zárkózó, tragikus hangulatú asszony volt. A békés családi életen úgy vonult át, mint egy fájdalmas Chopin-nocturne. Halála gyermekének képzeletében idő előtt ültette el minden bölcséletnek kiindulópontját: a mulandóság gondolatát. Apja, Karinthy József, egészen sajátos ember volt. Először hivatalnokoskodott, de azután abbahagyta, és csak könyveket vásárolt s olvasott. Különösen a bölcselőket szerette. Karinthy Frigyes akkor került hozzá közelebb, a természeti kötelékek akkor váltak köztük egyénien bensővé, mikor már hatvanéves apjának egész érdeklődését a bölcsélet magasabb szférái kötötték le. Hatvanöt éves korában apja, aki addig Budapestről alig mozdult ki, egyszerre csak elkezdett utazgatni. Elment Párizsba, Hamburgba, Norvégiába; cikkeket írt, s egészen különös, késői szellemi tevékenységet fejtett ki. Fia ekkor már középiskoláit befejezte. Apja egyéniségét tehát éretten és öntudatosan figyelhette meg. Az utazás után a családot végzetes gazdasági omlás érte. A szép kort megelő apa fiának csak egy nagy bölcséleti tanulságot hagyhatott örökbe: azt a nyugalmat, azt a senecai emelkedettséget, amelylyel a halált fogadta. Utolsó szavai egy udvarias formaságra vonatkozik. Fiának franciául, hogy az ápoló meg ne értse; a következőket mondta: „Adj neki borralót, mert gondosságával nagy hála-ra kötelezett...”

Azzal, hogy Karinthynek szüleinél ezeket elmondtam, tulajdonképpen nem tettem mást, mint képzületének két alapvonását személyesíttem meg: a mélyen lappangó lírizmúst s a bölcséleti szemléletet. Ehhez még hozzá kell vennünk roppant erős idegérzékenységét s a reális és történeti tanulmányokon bírálóvá, szkeptikussá élesült elméjét, s akkor körülbelül előhívtuk különleges tehetségének mélyéből azokat az elemeket, amelyek a legváltozatosabb kor- és irodalmi hatások alatt azzá a ritka, a szokott típusoktól teljesen elütő, élő organizmussá alakultak, amit Karinthy egyetemes művének, összegezett alkotásainak nevezünk.

Ebben a több mint harminc kötetből álló élő organizmusban nehéz eligazodni. Ha egy általános fejlődési folyamatot akarnék Karinthy írói tehetségéről fölrajzolni, azt mondanám, hogy ez — a legtöbb írói tehetséggel ellentétben — a szkepticizusból indul ki, s a legmélyebben lírai szemléletek felé tart. Tehetségének kibontakozását azonban mind a két szakaszában a képzelet uralkodó természetfölötti hajlama s a rendkívüli jelenség kapcsolatokban való kedvtelése különösképpen jellemzi.

A szkepticizmus korából valók első művei: az *Így írtok ti*, amellyel a neve az országban egyszerre ismertté vált, a *Görbe tükör* s általában a humoros rajzok, novellák és jelenetek egész tömege, amelyek *Budapesti emlék*, *Hököm színház*, *Vitéz László színháza*, *Tanár úr kérem*, *A bűvös szék*, *Együgyű lexikon* s legújabbban *Válogatott humoreszkek* címen megjelentek. Ezek a művek Karinthynek a világgal szemben való tréfás szemléletét tartalmazzák. Helyesebben: általános szemléletének tréfás oldalát. Mert szemlélete, sajátos, jelenségkapcsolása, uralkodó lélektani érdeklődése a vidám és komoly műveiben egyforma. Csak belső állásfoglalása változik. Egyszer azt mondja: az élet kicsinyes, az emberek ostobák, még az okos emberek is ostobák; ostobaság minden modernkedés, minden művészkedés; ostobaság az egész élet tegnaptól holnapig. Jól van. Nevessünk rajta. De nem úgy nevet, s nem úgy nevethet, mint mások. Talán Chesterton és Bernard Shaw humora hasonlít legjobban az övéhez. Maga komoly, logikus és bölcselő marad mindvégig, még a legképtelenebb paradoxonokban is. A fekete alapot, amelyen tréfái annál csillogóbban szikráznak, mindig mutatja, mindig érezteti. Ez a fekete alap Karinthy életérzése, amely; mint abszint, mámor, eltölti minden porcióját, s a világról egy különös látomásvilágot tükröz elé. Önnön képzeletétől, önnön életérzésétől részegen jár az emberek között, s ha sír, ha nevet — víziói vannak. Az impresszionizmus humoristája, s annak lírikusa is.

Lírája világszemléletének a komolyabb oldala. Ha tud egyáltalában örökös izgalomban és sokféle kiterjesz-

kedésben remegő képzelete — vagy amint egyik kitűnő novellájában nevezi: ezerarcú lelke — egységes és alkotó pihenésben magába záruló lenni, akkor lírikus műveiben az, amelyekben a két örök melódiát, a férfi—asszony sorsot s az emberi élet rendeltetését szólaltatja meg. A tréfás Karinthy lármája, ötletes komédiázása a mai olvasóközönség előtt talán még elvonja a figyelmet az alkotó, az álmodozó Karinthyról. Pedig tehetségének már ez is sokkal több kiforrott, maradandó műben épített hajlékot, amint ezt egy alig harmincöt éves, hányatott életű írótól várni lehetne. Ezekben a műveiben festette meg a nagy válságot, amelyen túlságosan érzékeny lelke a világháború és a forradalmak nyers élményeinek hatása alatt keresztülment. Több novelláskötet: *Jelbeszéd*, *A gyilkos*, *Esik a hó*, *Két mosoly* és *Ezerarcú lélek*, három regénye: *Faremidó*, *Capillária* és *Kötéltánc*, egy dráma: *Holnap reggel*. Egy egész életre való munkásság a Karinthy fél életéé. És nemcsak egy egész életre való munkásság, hanem egy egész új szellem, új műfaj is irodalmi életünkben. Olyanféle elbeszélő irány, mint a Wellsé, Jean Paulé, Edgar Poe-é, Cholnoky Viktoré, s mégis egészen más a lírai és lélektani elemek túlsúlya miatt. A Faremidóban nemcsak annak az ötletnek elágazódása van megrajzolva, hogy az embert felsőbbrendű lények mikroszkopikus lénynek állítják be, mint valami bacilust; a *Capilláriá*-ban nemcsak az ösanyákból kiszakadó hím-gnóm világát képzeli elénk; a *Kötéltánc*ban s olyan remekművű novelláiban, mint a *Ballada a néma férfiakról*, *Találkozás egy tizennyolc éves barátommal*, az *Ezerarcú lélek*, nemcsak egy-egy rejtett lélektani bonyolulatból fakaszt ki sajátos képzelt-vegetációt, hanem mind-egyikben végigszenvedi, végigsírja az egyetemes emberi élet megoldhatatlannak látszó rejtélyeit. Lírai bölcsélet ez, a legmodernebb s — majd mindig — a leggondosabb elbeszélő formában. Sokat adott már idáig is, s egy várható klasszikus lehiggadásban — még többet ígér.